

Toivioretki Tuntsalle elokuussa 1968

SEPPO VUOKKO (teksti) JA PERTTI MURTOVAARA (kuvat)

Kun Soklin karbonaattiiesiintymä löytyi vuonna 1967 (Paarma 1970), se herätti innostusta ja kateutta muissa geologian alan toimijoissa. Soklin säännöllinen kehämäinen rakenne näkyi ilmakuvissa ja johti heti maastotutkimuksiin.

Myös Geologian tutkimuskeskuksessa joku – mahdollisesti Lapin malminetsinnästä vastaava Veijo Yletyinen – löysi ilmakuvista kehämäisen rakenteen Pohjois-Sallan Tuntsalta, vain muutama kymmenen kilometriä Soklista kaakkoon. Siinä Rakitsaiset, Peuratunturi, Jänesvitikot ja Puitsitunturi muodostavat komean kehän Luuntaittumaojan latva-aa-rojen välissä olevan aapasuon ympärille.

Vaikka muita indikaatioita ei ollut tiedossa, alueelle päätettiin heti tehdä tutkimusretki ennen kuin Rautaruukki tai joku muu kilpailijoista ehtisi sinne. Porukka koottiin jo valmiiksi Lapissa olevista miehistä; vain Veijo Yletyinen liittyi matkalle mukaan Helsingistä (kuva 1). Mukana olivat ainakin malmigeologi Olavi (Osku) Auranen, maaperägeologi Heikki Hirvas, monitoimimies Sauli Valkama Vuotson tukikohdasta, kullankaivaja Martti Koivisto sekä nuori kesäapulainen Pertti Mur-

tovaara. Minä pääsin mukaan kasvitieteilijänä. Olin tekemässä pro gradua kallioperän vaikutuksesta kasvipeitteeseen ja ehtinyt jo tutustua sekä Soklin että Iivaaran alkalikivialueiden kasvillisuuteen.

Tutkimusretki tehtiin elokuun 1968 alussa, todennäköisesti 6.–13.8. Päivämääriä en päässyt tarkastamaan, sillä Geologian tutkimuskeskuksen vanhat työpäiväkirjat on lähetetty Kansallisarkistoon, jossa ne odottavat digitointia.

Tuntsan palo

Pohjois-Sallassa ja rajan takana Neuvostoliitossa raivosi suuri salaman sytyttämä metsäpalo kesällä 1960. Tiettömään erämaahan lähetettiin noin 500 miestä paloa sammuttamaan. Suomen puolella paloalueen laajuus oli noin 200 neliökilometriä, Neuvostoliiton puolella paloalue oli vielä suurempi, noin 1 000 neliökilometriä.

Alueella käynnistyi useampia vuosia kestänyt ”nokisavotta”, jossa järein puusto korjattiin talteen. Töissä oli enimmillään noin tuhat

Kuva 1. Retken johtaja Veijo Yletyinen ja kullankaivaja Martti Koivisto lounastauolla aution tukkikämpän pihalla.

Figure 1. The tour leader, geologist Veijo Yletyinen and gold digger Martti Koivisto take a brake on the yard of deserted log cabin.

Kuva 2. Seppo Vuokko etsi kasvillisuudesta merkkejä mahdollisista kalkkipitoisista kivilajeista.

Figure 2 Seppo Vuokko looked for signs of possible carbonatite in the vegetation.

miestä. Tällä savotalla ei enää hevosia eikä kaarisahaa käytetty, vaan työt tehtiin traktoreilla ja moottorisahoilla. Savotan yhteydessä alueelle rakennettiin tieverkko. Mainion yleiskuvauksen palon sammutuksesta ja nokisavotasta on kirjoittanut itse paloa sammuttamassa ollut Elias Pohtila (Pohtila 1988).

Vuonna 1968 savotta oli jo Suomen puolella jo päättynyt, mutta puun korjuuta jatkettiin vielä Neuvostoliiton puolella. Maisema oli autio. Maaperä oli jo ruohottunut, mutta siellä täällä törötti yhä noenmustia kuolleita puita, jotka eivät olleet kelvanneet korjattavaksi. Soiden laiteilla ja tuntureiden ylärinteillä oli melko laajojakin palamattomia metsiköitä.

Tuntsan alue on loivapiirteistä ylänköä, 300–450 metriä merenpinnan yläpuolella. Jalankulkijalle maasto oli enimmäkseen helppokulkuista, mutta sikin sokin maassa lojuvien runkojen vuoksi maastoauto oli tieverkon ulkopuolella liki käyttökelvoton.

Tutkimukset tuovat pettymyksen

Tukikohdaksi saatiin rajavartioston kämppä – mutta jo sen löytämisessä tarvittiin erikoistaitoja. Reitti sinne oli ilmeisesti neuvottu sen verran epäselvästi, että pysähdyimme hämmentyneinä keskelle suurta paloaluetta. Lähellä oltiin, mutta kämppää ei näkynyt – olisi kuvitellut sen löytyvän helposti paloalueelta, jolta valtaosa puustostakin oli raivattu pois.

Heikki Hirvas otti ilmakuvat esiin, taitteli ne niin, että niitä pystyi katsomaan stereona, tuijotti kuvia aikansa, ja sanoi – tuossa!

Puron varressa suon keskellä oli pieni palamaton kuusikko ja sen keskeltä Heikki löysi pienen aukion, jolla törötti mökki. Olimme siitä vain muutaman sadan metrin päässä, mutta suota emme arvanneet pitää mökin paikkana, mutta niin vain, suon keskellä puron varressa oli pieni hiekkainen kumpare, joka riitti mökin perustukseksi. Hyvin oli rajavartioiden partiokämpää piilotettu!

Viivymme siellä noin viikon, ja kartoitimme aluetta. Jo ensimmäisenä päivänä huomasimme, ettei siellä ole mitään Sokliin verrattavaa. Kasvillisuus oli tavanomaista Lapin karukkoalueille. Maasto oli laajalti moreeni-peitteistä, mutta minä totesin heti kaikki rinteet, suot ja puronvarret karuiksi – ei merkkiäkään kalkista (kuva 2). Vaikka palaneet metsät eivät paljon kertoneet, olisivat kalkkipitoiset kivilajit kyllä näkyneet soiden kasvistossa.

Vaikka karbonaattiin haku todettiin turhaksi, alueella tehtiin normaalit perusselvitykset: paljastumakartoitus (kuva 3), lohkahavainnointi, maaperäkartoitus moreenin suuntauslaskuineen. Sitä en tiedä, oliko retkikunnalla käytössä mitään geofysikaalista tietoa – magneettisuus- tai sähkökarttoja. Mielikuvani on, että toimimme pelkästään Topografikunnan keskeneräisen kartan ja mustavalkoisen ilmakuvan varassa – ehkä tut-

Kuva 3. Olavi Auranen vastasi kallioperän kartoituksesta.

Figure 3. Olavi Auranen was responsible for bedrock mapping.

kimuslennot eivät olleet vielä ylittäneet pohjoiselle rajaseudulle.

Alue oli suurelta osin rajavyöhykettä. Perusteellisesti palaneessa metsässä rajalinja ei juuri erottunut ja työtä tehtäessä sai koko ajan olla tarkkana, ettei vahingossa mennyt naapurin puolelle. Silti saimme liikkua alueella vapaasti, ja vain Puitsitunturin retkelle tuli mukaamme rajamies oppaaksi. Avoimessa paljakassa rajan havainnointi olisi voinut unohtua.

Rajamies piti meitä helsinkiläisinä oppineina ja aikoi heti aluksi näyttää, miten erämaassa liikutaan. Itse asiassa Heikki Hirvas oli ainoa helsinkiläinen ja me kaikki olimme kiertäneet kairoja sekä kulkeneet huonossakin maastossa koko kesän. Nyt oli allamme kova-pohjainen ajoura, melkein tieksikin sitä olisi voinut sanoa. Oppaamme kiristi pikkuhiljaa vauhtia. Pian Osku vilkaisi meihin toisiin ja kiri rajamiehen rinnalle juttelemaan. Seurasi toinen vauhdin kiristys ja niin mentiin pikamarssia muutama sata metriä. Osku jututti opastamme ja koko porukka pysyi hyvin kassassa. Silloin rajamies hellitti vauhtia, hymähti ja sanoi, että kyllä te kävellä osaatte. Loppumatka sujuikin leppoisasti Lapin oloja koskevasta asioista jutellen.

Kallioperä on arkeisia Tuntsa-superryhmän gneissejä (Luukkonen & Sorjonen-Ward 1998, s. 116–117). Mieleen jäivät Rakitsaisen komeat kyaniittikiteet ja tienvarren miljoonia

vuosia sitten paikoilleen rapautuneet kalliot, joissa gneissin alkuperäinen rakenne näkyi, mutta soraa pystyi lapiolla kaivamaan tien parannukseksi. Vain Puitsikurussa oli yleiskuvasta poikkeavia kivilajeja. Yhdessä amfibolijuonessa kasvoi jopa viherraunioinen, joka on ultraemäksisten kivilajien luotettava seuralainen.

Martti Koivisto oli mukana nimenomaan vaskaustaitonsa vuoksi. Seudun purojen sedimenttiaineksesta etsittiin viitteitä mahdollisesti poikkeavasta kallioperästä (kuva 4). Luuntaittumaajalta tuli heti ensimmäiseen vaskoolinäytteeseen kultahippu, ei ihan pienikään, olisiko ollut luteen kokoinen. Sehän jäi tietysti näytteeseen, joka lähti Espooseen. Vaikka vaskooliin ei toista kertaa kultaa eksynyt, aiheutti tämä yksi hippu sen, että työpäivän päätteeksi ainakin Pertti ja Martti lähtivät yksityiselle tutkimusretkelle Luuntaittumaajalle. Monituntinen vaskausurakka antoi vesiperän eikä tuottanut ensimmäistäkään hippua. Vaikka kyllä Tuntsalla kultaa on. Nuoluskurussa viitisentoista kilometriä lounaaseen Luuntaittumaajalta on ollut useampiakin valtauksia 1990–2000-luvuilla (Korpela 2017).

Eräelämää

Vaikka retki oli kiireellä järjestetty, oli Yletyisen Veijon ohjeistus aina pitemmille reissuille selvä: ruoan ja muun varustuksen täytyy olla hyvä ja runsas. Sen hän oli oppinut Rukajärven tiellä ja myöhemmin Grönlannin tutkijana. Niin oli nytkin eikä nälkää nähty.

Puronvarren korpikuusikossa oli runsaasti hilloja, ja niin tuumattiin, että paistetaan lettuja. Siihen joku – ehkä Pertti – sanoi, ettei niitä voi tehdä, kun ei ole munia. Se aiheutti kullankaivaja Koiviston suusta suorasanaisen purkauksen: ...vai munia, eihän lettuihin munia tarvita, mistä niitä munia aina erämaahan saisi, ...vai vielä munia. Ja niin hän teki oivan lettutaikinan jauhoista ja maitojauheesta.

Tuvan vieritse kulkeva puro oli niin kapea, että talousveden siitä kyllä sai ja pystyi kätensä

Kuva 4. Martti Koivisto huuhtoo sedimenttinäytettä Rakitsaisenojasta.

Figure 4. Martti Koivisto washes a sediment sample from the brook Rakitsaisenoja.

ja kasvonsakin pesemään. Siinä se hygienia-puoli sitten olikin. Niinpä retken päätteeksi menimme ensimmäiseksi Kemijärvellä hotelin saunaan. Löylyyn mentiin tietysti suihkun kautta. Kun vilvoittelun jälkeen aioimme palata lauteille, tulvehti sieltä vastaan sellainen löyhkä, että sauna piti tuulettaa ennen kuin pystyimme jatkamaan saunomista.

Tämä oli äkkiä rykäisty mutta huolella valmisteltu hukkareissu. Mutta jos jotakin olisi löytynyt, siitä olisi tullut sankaritarina.

SEPPO VUOKKO
(seppo.vko@gmail.com)

PERTTI MURTOVAARA
(pertti.murtovaara@pp.inet.fi)

Seppo Vuokko on tietokirjailija ja toimittaja. Pertti Murtovaara on eläköitynyt Geologian tutkimuskeskuksen teknisen päällikön toimesta.

Summary

Pilgrimage to Tuntsa

A new carbonatite deposit was found by the Rautaruukki company in 1967 at Savukoski,

Northern Finland. This Sokli carbonatite formed a circular structure which was seen also in aerial photographs. Aerial photographs were examined at the Geological Survey of Finland and a similar circular structure was observed in Salla, 50 kilometers southeast of Sokli. A small research team of three geologists, a botanist, a gold digger and two assistants, were hurriedly sent there. This article describes experiences of this expedition. The trip itself was unsuccessful, but cheery.

Lähdeluettelo

- Korpela, J., 2017: Sallan Tuntsaalla on vielä kultaa. Tuntsa on Euroopan suurimpia erämaita. <https://www.kultahippu.fi/tarinat-2/sallan-tuntsaalla-on-viela-kultaa/> [21.9.2022]
- Luukkonen, E. J. & Sorjonen-Ward, P., 1998. Arkeinen kallioperä: ikkuna 3 miljardin vuoden taakse. Teoksessa: Lehtinen, M., Nurmi, P. & Rämö, T. (toim.), Suomen kallioperä: 3000 vuosimiljoonaa. Suomen geologinen seura ry, Helsinki, 373 s.
- Paarma, H., 1970. A new find of carbonatite in North Finland, the Sokli plug in Savukoski. Lithos 3, 129–133. [https://doi.org/10.1016/0024-4937\(70\)90068-X](https://doi.org/10.1016/0024-4937(70)90068-X)
- Pohtila, E., 1988. Tuntsan palo. Teoksessa: Palmunen, R. (toim.), Luonnon kaunis Suomi. Valitut Palat, Helsinki, 166–168.